

Mario Vargas Llosa

Alles Boulevard. Wer seine Kultur verliert, verliert sich selbst (orig. *La civilización del espectáculo*, 2012.)

– Suhrkamp, Berlin, 2013., 227 str.

Peruanski književnik Mario Vargas Llosa, koji je 2010. dobio nobelovu nagradu za književnost, 2012. godine objavio je studiju o današnjoj kulturi pod znakovitim nazivom *La civilización del espectáculo*. Radi se uglavnom o zbirici članaka koje je Llosa objavljivao u madridskim novinama El País. Knjiga je prevedena i na njemački jezik, objavila ju je ugledna njemačka nakladna kuća Suhrkamp te je u međuvremenu doživjela već drugo izdanje. Sama ta činjenica pokazuje koliki je golemi interes pobudila Llosova knjiga. I zaista, Llosova su razmatranja tako stilski elegantna, misaono pronicljiva, a da ne spominjemo kako izvrsno detektiraju svu problematiku današnje kulture, da ih je užitak čitati. Kako smo već donijeli recenziju intervjua s francuskim filozofom Alainom Badiouom (www.uki.hr), moći ćemo vidjeti kako se zapravo obojica mislilaca u bitnome slažu glede današnje kulture, bolje rečeno, glede nepostojanja kulture u vladavini sveopće nekulture. Pogledajmo o čemu je riječ.

Naslov knjige, kako i sam autor ističe, aludira na poznati manifest Guy Deborda o »Društvu spektakla«, kojim se francuski mislilac okomio na modernu kulturu. Usput rečeno, ovih dana u Francuskoj otvorena je izložba o ži-

votu i djelu toga »situacionističkog« kritičara modernoga društva, koji je nažalost svoj život skončao samoubojstvom. No, vratimo se Llosu. Llos od Deborda posuđuje samo naslov, a svoje misli o kulturi razvija sasvim samostalno. Radi se zapravo o žestokoj i bespoštednoj kritici moderne kulture. Peruanski književnik vidi u modernoj kulturi zapravo smrt kulture kao takve. Radi se o sljedećem:

1. To je kultura koja se odmakla od riječi. (str. 19., 45.) Vidjeli smo da sličnu misao zastupa i Alain Badiou, tvrdeći kako je u modernoj umjetnost nestao tekst, zavladao su tijelo i slika. Radi se o tomu da moderna kultura prezire riječ shvaćenu kao ideju, kao svrnost koja transcendirira i nadživljuje običnu sadašnjost. Zato se današnja djela kulture, umjetnosti bez riječi pretvaraju u neku vrstu »keksa, kokica koje se konzumiraju i potom nestaju.« (str. 29.) Moderna kultura zaglupljuje čovjeka, tako što mu ide niz dlaku, donosi mu ono što on želi (str. 26.). A ako se još i cijeni negdašnja visoka kultura, njoj se pristupa snobovski (Badiou je to nazvao »muzejski«), tako što se hrpa turista ide diviti nekim velikim umjetničkim djelima, premda ih uopće ne želi razumjeti, a kamoli aktualizirati u svojem životu. (str. 27.) Nadalje, više uopće ne postoji kriterij nekoga kulturalnoga, umjetničkoga djela. Svaki kriterij se odmah proglašava elitističkim, ideologijom, nazadnim. Zato danas sve može biti umjetnost, odnosno točnije, kako to peruanski književnik dobro pri-

mjećuje, umjetnost i kultura može biti samo ono što tržište određuje, što kontrolira »mafija galerista i umjetničkih agenata.« (str. 61.)

2. U takvoj kulturi ne postoje više intelektualci. Naime, Llosa shvaća intelektualca kao onoga koji kritički promišlja stvarnost, koji nudi jednu drukčiju viziju zbilje, orijentaciju. Kako je danas u cijelosti zavladao kultura spektakla, intelektualci u njoj nemaju šanse. Zato ni ne čudi da se povlače iz javnih medija, a to mjesto zauzimaju nekakvi intelektualci sveznadari, neka vrsta pučkih tribuna, kojima nije stalo do »neke vrjednote ili principa«, nego su puki »prodavači samih sebe i egzibicionisti.« (str. 44.) Još gore, danas mjesto intelektualaca preuzimaju zabavljači, pjevači, pjevačice, naravno samo oni dobro prodavani i tržištem pokriveni, oni koji nam, kad se pojavljuju u medijima noseći svoje subverzivne majičice i hlačice s »porukom«, serviraju svoje »dubokoumne« osvrtne na sva zbivanja društva i kulture. To samo svjedoči o bijedi današnje kulture.

3. Intelektulace je također potisnula silna vojska stručnjaka, specijalista. Prema našem piscu, to nisu ni obrazovane osobe, a ni intelektualci. To su jednodimenzionalne osobe koje poznaju samo svoje područje, svoju znanost, i kojih uopće nije briga za ono što je bit kulture, a to je da promišlja, donosi, čuva sve one vrjednote koje »čine život vrijednim življenja.« (T. S. Eliot) Zato zaključuje Llosa: »Takav jednodimenzionalni čovjek može biti istodobno

veliki specijalist i velika neobrazovana osoba, jer ga njegove spoznaje ne povezuju s drugima, već ga zatvaraju u njegovo područje istraživanja.« (str. 71.) Ako pogledamo stanje kulturoloških studija u Hrvatskoj, ali i drugdje u Europi, tada se te studije bave svime samo ne kulturom. Radi se o gomili mnogobrojnih postmodernih književno-kritičkih, žensko-rodni studija, studija o identitetu (koja ironija, o identitetu neprestance govore oni koji su ili bez identiteta ili protiv njega!) čija je jedina svrha postmoderno razvodnjavanje, destrukcija, dekonstrukcija postojećega. Ne možemo se oteti dojmu da se radi o površnim, banalnim brbljarijama, koje čine isto ono što čini i današnja kultura: zabava, egzibicija, puki spektakl.

4. Kakva kultura, takav seks! Kultura, napose moderna umjetnost je bez riječi, rituala, norme, vrjednote, jedno ponavljanje, oponašanje zbilje, a takav je i seks. Seks se pretvorio u puko zadovoljenje vlastitih potreba, u njemu nema više rituala, igre uloga. Zato je razumljivo da danas seks, umjesto da čovjeka oslobađa od samoće, još ga više gura i zatvara u nju. (str. 52.) Izvukli smo seks iz spavaće sobe, lišili ga svega moralizirajućega, pretvorili ga u neritualno događanje, a time smo ga zapravo sveli na ostale banalne čine, kao što je primjerice vršenje nužde, »vratili ga u kameno doba.« (str. 112.) Jer »bez poštivanja formi, rituala, koji istodobno obogaćuje, produžuje i nadvisuje užitak, spolni čin postaje pukim tjelesnim činom, nagonom naravi u ljudskom or-

ganizmu, gdje su muškarac i žena puki instrumenti toga spolnog čina, koji je bez osjećanja i čuvstva.« (str. 119.) Zanimljivo promišljanje, a nas postmoderni teolozi i razne vrste pastoralaca žele lišiti obreda, ritualnoga u vjeri, jer se to tobože protivi slobodnoj, mi bismo rekli, »kulerskoj« duhovnosti. Ni ne čudi da se vjeri dogodilo isto ono što i seksu: erotika je postala pornografija, a vjera (liturgija) puka emocionalizirana zabava koja više ništa ne govori, zapravo u njoj govore napuhani egotripovi. Kako to dobro opet piše Llosa, dakako trebamo uvijek oslobađati seks od određenih pogrešnih predrasuda, ali ga ne smijemo lišiti »forme i rituala koji seks oplemenjuju i civiliziraju.« (str. 120., također str. 133.) Razvidno je da to isto vrijedi i za vjeru!

5. Jako je zanimljiva i još jedna teza o odnosu politike i kulture. Naš pisac tvrdi da je nekad politika uništavala kulturu. Radilo se o politici u totalitarnim sustavima, koja je nastojala kontrolirati kulturu. A danas je obrnuto! Danas kultura ništi kulturu. (str. 136.) Jer, današnja banalna, spektakularna, ljevičarska kultura ništi sve stabilno, vrijednosno, normativno i ritualno u kulturi. Sve se to proglašava nazadnim, primitivnim. I što li onda očekivati od političara ako ne upravo takav kulturalni stav. Mi se čudimo zašto su političari takvi, a današnja diktatorska kultura upravo to i »želi«. Kako možemo zapravo očekivati od političara da živi prema nekim vrijednostama, normama, zakonima (str. 153.), kad ih sami kulturolozi nište,

dekonstruiraju i proglašavaju smiješnima. Možemo se u cijelosti složiti s Llosom, kultura kvari politiku, kulturolozi, točnije ta vojska »specijalista« ne razlikuje se ni po čemu od današnjih političara koje obični građanin kritizira. Llosa također dobro primjećuje kako je politika počela gubiti na ugledu u onom trenutku kad se dogodio krah religijskoga poretka, dakle onoga poretka koji je upravo imao ulogu posvešćivanja objektivnoga, normativnoga, zakonskoga. Tu prazninu trebala je ispuniti sekularna kultura, ali to se nije dogodilo. I to se ne će nikad dogoditi dokle god kultura »izdaje svoju odgovornost, želi se samo svidjeti, zatvara se najhitnijim problemima te se pretvara u puku zabavu.« (str. 159.)

6. Peruanski književnik osvrće se i na religiju. Ne propušta kritizirati religiju, ali je u cijelosti pozitivno vrjednuje. Religija i dalje zauzima važno mjesto u današnjoj kulturi, jer je očito kako kultura i znanost nisu uspjele dati odgovor na čovjekova pitanja o smislu vlastita života, o pravednosti, patnji i smrti, nisu razriješile čovjekovu samoću. Osim toga, kako ističe naš pisac, »ljudi žele vjerovati u Boga, jer ne vjeruju sebi samima. A povijest pokazuje da time nisu u krivu, jer dosad se zaista nisamo baš iskazali vrijednima povjerenja.« (str. 178.) Nadalje, Llosa tvrdi da za slobodno društvo nije dovoljno da ono samo bude neutralno, laicističko. Ono potrebuje »duboke duhovnosti«, religioznosti. (str. 189s) Naime, funkcioniranje društva ne ovisi samo o do-

brim zakonima, nego i o svijesti građana da je »dobro« da zakoni postoje, da je »dobro« biti moralan. Bez te baze, zakoni će ostati puko slovo na papiru, zapravo oni će u stvarnosti biti beznačajni. (str. 203.) Trebamo samo spomenuti da je to isto u zadnje vrijeme posebno isticao Joseph Ratzinger. Doduše vrijedi i obrnuto. Tamo gdje se i religija banalizira, svede na puki spektakl, zabavu, tada ona sama u biti podržava divlji kapitalizam, i ona je odgovorna za današnju krizu kapitalizma. (str. 195.) Također Llosa pledira za vjeronauk, odnosno religijsku kulturu u školama. Naime, na satu vjeronauka ili religije učenici bi se upoznavali s poviješću, slikama, slavljenjima, običajima religije, dakako i sa svim onim njezinim negativnim vidovima. Jer, bez religije zapadna kultura ne može se uopće razumjeti. No, najvažniji doprinos toga predmeta sastoji se u tomu da bi se taj predmet trebao suprotstavljati današnjoj kulturi spektakla, današnjih »kulturalnih analfebeta, neobrazovanih i neosjetljivih specijalista«. (str. 197.) Genijalna apologija vjeronauka u školi! Na vjeronauku, dakle, učenike treba podučavati objektivnom, vrijednosnom, normativnom. Jer, »školski odgoj odvojiti od te bogate baštine značilo bi mlade naraštaje nezaštićenima prepustiti kulturi spektakla, frivolnosti, ignoranciji i površnosti, traču i lošem ukusu.« (str. 197.) No, netko bi rekao da to može sve preuzeti etika. Po našem mišljenju, to etika upravo ne može, ona ostaje apstraktna, a napose to ne može ona areligiozna etika, jer ona uopće ne nudi i

ne objašnjava temeljno pitanje »zašto« uopće biti dobar, »zašto« se radije suprotstavljati današnjoj kulturi negoli se njoj prepustiti.

Jednom riječju, temljni ton studije Marija Vargasa Llose jest taj da je današnja kultura katastrofalna. Napravili smo veliki napredak u znanosti, ali smo u kulturi nazadovali. (str. 217.) Na pamet nam pada sintagma Ivana Pavla II. o današnjoj kulturi kao »kulturi smrti«. Dovoljno se sjetiti kako su mnogi mislioci, kulturolozi pa čak i mnogi teolozi žestoko protestirali protiv takve sintagme. Jer, ona kao demonizira modernoga čovjeka! No, ne govori li to isto i Llosa? Njegovi su zaključci, s kojima se ovdje slažemo, zapravo još i pesimističniji: »U prošlosti je kultura često bila seizmograf za probleme, stvarala je svijest i sprječavala da obrazovani ljudi ne okrenu leđa gruboj i neljudskoj stvarnosti. A danas je ona prije forma eskapizma koja nam dopušta da ignoriramo problematično.« (str. 215.)

Naposljetku, lucidna je i njegova obrana tiskanih protiv elektronskih knjiga. Nismo je mogli ne spomenuti u ovom prikazu knjige, jer je posebno draga piscu ovih redaka. Llosa tvrdi da se s elektronskim knjigama događa isto ono što smo mogli primijetiti u kulturi spektakla: njihova netjelesnosti svjedoči o gubitku forme, ideje. (str. 219.) Ljudi pišu titterski, facebookovski, sve i svašta, bez ideje, dakako da bi time bili zabavniji i »aktualniji.« Zato upravo tiskano djelo, koje daje neku vrstu tjelesnosti i forme tekstu, ne dopušta

da se to dogodi. Jer, knjige bez »tijela« i forme postale bi pornografske, nedostajalo bi im erotičnosti: »Za takav način čitanja (tiskane knjige) čitanje nije samo duhovni čin, nego tjelesno vježbanje, nešto što, kako to Molina Foix lijepo veli, 'čin čitanja proširuje osjetilnom dimenzijom. Dodir i imanencija jedne knjige, barem za ljubitelja knjige, jesu varijacije erotike uređenoga tijela kojega se dodiruje rukama, neka vrsta ljubavi.' Teško si mogu zamisliti da će tableti i readeri, koji svi dosadno, bezizražajno, zamjenjivo i funkcionalno

nalikuju jedan drugomu, moći pružiti taj taktilni užitak koji je nabijen pute-nošću, kao što to daju papirnate knjige nekim čitateljima. No, ne treba čuditi da u vremenu, koje se smatra velikim zato što je izbrisalo erotiku, nestaje i taj tankočutni hedonizam, koji obogaćuje duhovni užitak čitanja tjelesnim dodirom i milovanjem.« (str. 221.)

S tim lijepim mislima, kojima rado pridružujemo, preporučujemo ovu izvanrednu studiju i nadamo se njezinu skorom prijevodu na hrvatski.

Ivica Raguž